

Bahriye’de Bir Ömür Sultan İkinci Abdülhamid’in Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa

Mehmet Korkmaz

İstanbul, Selenge Yayınları, 2022, 292 Sayfa, ISBN: 978-625-7459-39-6

İbrahim AKKURT*

Kitabın yazarı Mehmet Korkmaz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü’nde lisans eğitimi almıştır. Yüksek lisansını Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde, Tarih Bölümü Yakınçağ Anabilim Dalı’nda doktora eğitimini ise İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Anabilim Dalı’nda tamamlamıştır. Uzun yıllar ATASE ve Deniz Müzesi Arşivi’nde arşiv uzmanı olarak görev yapan Korkmaz, günümüzde Milli Savunma Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak akademik hayatına devam etmektedir.

Kitabı Önsöz kısmında yazar, yetkili makamlarda bulunarak döneminde damga vurmuş devlet adamları arasında bulunan kimi sadrazam, nazır ve bürokratlar göz önüne alındığında bunlardan bazılarının değil kapsamlı biyografilerinin bulunması, ansiklopedi maddelerinde dahi yazılmadığı göze çarpmaktadır. Söz konusu kişilerin ciddi ve titiz çalışmayla ortaya konulacak biyografileri yalnızca özel hayatlarını ortaya çıkarmakla kalmayacak; dönemlerinde yaşanan siyasi, askeri, iktisadi, sosyal ve kültürel hadiselerle de ışık tutacaktır.

Nitekim bu kitapta, Modernleşme Dönemi Osmanlı Bahriyesi’nin her kademesinde görev almış, askeri sınıfa mensup önemli bir isim olan, bugüne kadar hakkında müstakil bir çalışma bulunmayan, ömrünü

---

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Tarih Anabilim Dalı, İstanbul
ibrahim.akkurt@fsm.edu.tr

bahriyeye vakfetmiş Bozacaadalı Müşir Hasan Hüsnü Paşa'nın hayatından yola çıkılarak Sultan 2.Abdülhamid dönemi Osmanlı donanması, denizcilik alanındaki faaliyetler ve donanmadaki gelişmeler ele alınmıştır. Böylece hem biyografik hem de dönemin monografisi olma özelliklerini barındıran bir çalışma ortaya konmuştur.

Giriş kısmında biyografik bir çalışma yapmanın öneminden ve zorluğundan bahsedilmekte, Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın devlet kademesindeki çalışmaları ve devlet bürokrasisindeki konumu belirtilmekte ve Basra Körfezi çevresi ile alakalı yapılan çalışmalar zikredilerek onlar hakkında kısa bir bilgi vermesinin yanı sıra çalışmanın amacı, yöntemi ve kaynakları hakkında okuyucu bilgilendirilmektedir. Daha önce bu alanda akademik bir çalışma bulunmadığı belirtilmekte, eserin muhtevası hakkında okuyucu bilgilendirilmektedir.

Basra Körfezi sahillerine ulaşan Osmanlıların kurdukları idare ve bölgedeki 1546-1847 yılları arasındaki denizcilik etkinlikleri kısaca ele alınmaktadır.

Kitap giriş ve sonraki dört bölümle beraber toplam beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hasan Hüsnü Paşa'nın ailesi, eğitimi ve bahriye Mektebi'nden mezun olduktan sonra donanmada aldığı görevler ele alınmıştır. Mirliya rütbesine, yani paşalığa terfisi ve 1877-1878 Osmanlı Rus harbi sırasında Karadeniz Umum filo Kumandanlığı vazifesin sırasındaki faaliyetlerine de yer verilmiştir. Askeri kariyeri esnasında Girit'te Rum isyanlarının bastırılması esnasında donanmadaki görevi, Avrupa'da inşa ettirilen harp gemilerinin teslim alınması için Fransa ve Londra'ya gönderilmesi, Zırhlı Donanma-yı Humayûn Kumandanlığı ve Sûra-yı Bahriye Reisliği görevlerine temas edilmiştir.

İkinci Bölümde, Hasan Hüsnü Paşa'nın Bahriye Nazırlığı dönemi ve Bahriye Nezareti, Tersane-i Âmire ve Donanmanın Modernizasyonuna ilişkin çabaları, donanmanın modernizasyonu, Bahriye Nezareti Merkez Teşkilatı'nda değişim, dönüşüm, nitelikli personel yetiştirilmesine yönelik atılan adımlar ve Paşa'nın döneminde Bahriye'de meydana gelen yenilikler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölümde, Hasan Hüsnü Paşa'nın Bahriye Nazırlığı döneminde yaşana sorunlar, Paşa'nın donanma politikası üzerinde yapılan eleştiriler, idareciliği üzerinden yapılan ithamlar ve bazı devlet adamlarıyla yaşadığı çekişmeler ele alınmıştır. Dönemin edebiyatçılarının hicivlerine maruz kalarak hakkında edebi yergilere yer verilmesi okuyucuda merak uyandırmaktadır.

Hasan Hüsnü Paşa'nın Kişiliği, Vefatı ve Eserleri başlığını taşıyan dördüncü ve son bölüm ise Paşa'nın vefatı, çocukları ile inşa ve ihya ettirdiği hayır eserlerine ayrılmıştır. Bu bölümde Hasan Hüsnü Paşa'nın Kişiliğine dair tespitler, aldığı nişan ve madalyalar, son yılları ve vefatı, kaleme aldığı eserler, çocukları, terekesi, vakfiyesi ve hayır eserleri üzerinde durulmaktadır. Özellikler terekesinin yer alması, üçüncü bölümde paşa hakkında yılan ithamlar konusunda okuyucuda bir kanaat oluşturmaktadır.

Osmanlı DevletindeDevleti'nde 22,5 yıl Bahriye Nazırlığı yapmış olan Hasan Hüsnü Paşa ile ilgili günümüze kadar herhangi bir çalışma yapılmamış olması, bu alandaki literatürün bulunmayışı ilim dünyası açısından son derece manidardır. Yazarın yüksek lisans ve doktora yaptığı dönemlerde keşfettiği bu açığı, objektif bir şekilde, belge ve hatıratlar üzerinden değerlendirmesi ve okuyucuya sunmuş olması

ilim dünyamız açısından çok kıymetlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde konuya ilişkin yapılacak bilimsel incelemelerde önemli bir başvuru kitabı olacaktır.

Yazar birinci elden kaynak kullanmaya özen göstermiş, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, Deniz Tarihi Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Atatürk Kitaplığı gibi farklı arşivlerden belgeleri kullanmış ve bu belgeler, okuyucuya sunarken büyük bir titizlik göstermiştir. Resmi belgelerdeki soğuk ve resmi dilin yanı sıra hatırat türü eserleri de kaynak olarak kullanarak eserdeki dilin akıcılığını sağlamıştır. Kitap, arşiv belgeleri ağırlıklı bir çalışma olmasına rağmen akıcı bir anlatımı ve ara başlıklarla ilgiyi canlı tutan bir üsluba sahiptir. Yazarın kitabın giriş kısmında konu ile alakalı literatürü okuyucuya sunması ve kullandığı kaynaklar hakkında bilgi vermesi değerlidir.

Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi'nde Donanmayı Güçlendirme Çabaları (1847-1869) başlığı altında Osmanlı hükümetinin körfezde başlattığı ıslahlata değinilmektedir. Basra Körfezi'nde ıslahat kararını alınması ve keşif için bölgeye subay gönderilmesi, Basra'ya ilk bahriye kumandanlarının tayini ve faaliyetleri, Bağdat Valisi Reşid Paşa, Bahriye Kumandanı Binbaşı Ahmed Bey ve Bağdat Valisi Namık Paşa'nın icraatları ile Basra'da Osmanlı donanmasının güçlendirilmesi anlatılmaktadır. Basra Körfezi'nde ıslahat kararını alınması ve keşif için bölgeye subay gönderilmesi, Basra'ya ilk bahriye kumandanlarının tayini ve faaliyetleri, Bağdat Valisi Reşid Paşa, Bahriye Kumandanı Binbaşı Ahmed Bey ve Bağdat Valisi Namık Paşa'nın icraatları ile Basra'da Osmanlı donanmasının güçlendirilmesi anlatılmaktadır. İngilizlerin Hindistan üzerinde tesis ettikleri hegemonyayı 18.yüzyılın ortalarından itibaren Basra Körfezi'nin batı kıyılarındaki şeyhlikler üzerinde hissettirmeye başlamasının anlatıldığı bölümde, İngilizlerin sömürgecilik adımlarına karşı Osmanlı'nın attığı adımları okurken bir sonraki aşama nasıl olacak diye okuyucuda merak uyandırmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü *Süveyş Kanalı'nın Açılmasından Sonra Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi'ndeki Denizcilik Faaliyetleri (1869-1914)* başlığını taşımaktadır. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla uluslararası rekabetin had safhaya ulaştığı ve Avrupalı büyük güçlerin çekişmelerine sahne olan Basra Körfezi'ne tutunmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin, Basra bahriye kumandanlarının faaliyetlerine kronolojik olarak yer verilmekte, Osmanlı'nın içinde bulunduğu ağır siyasi ve ekonomik şartlara rağmen bölgede yaşanan en önemli sorunlardan biri olan vapur tedarikine yönelik girişimleri ele alınmaktadır. Özellikle Midhat Paşa'nın 1869-1872 yılları arasındaki Bağdat valiliği döneminde deniz ve nehir taşımacılığının geliştirilmesine yönelik çalışmaların anlatıldığı bölüm dikkat çekicidir. Kitabın üçüncü bölümü, *Basra Tersanesi'nin Teşkilatı ve Gemi İnşa Faaliyetleri (1847-1914)* başlığını taşımakta olup, tersanenin ıslahı ve genişletilmesine ilişkin çabalar ile inşa ve tamir edilen gemiler hakkında bilgi verilmektedir. Basra Tersanesi'nin tarihçesi, 19. Yüzyılda Basra Tersanesi'nde Gemi İnşa faaliyetleri, tersanenin teknik alt yapısının ve kadrolarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar ile Basra Tersanesi'nde bahriye mektebi açılmasına ve yerli ahaliden subay yetiştirilmesine ilişkin çalışmalar bu bölümde incelenmektedir.

Dördüncü bölümde *Basra'da Osmanlı Ticari Deniz Taşımacılığı ve Basra Hattında Vapur İşletmesi (1857-1914)* başlığı ile Basra'da ve bilhassa Basra ve Bağdat arasında nehirlerde vapur işletme girişimleri, bu girişimler esnasında İngiliz Lynch şirketi ile yaşanan rekabet ve Basra'daki ticari deniz

taşımacılığı üzerinde durulmaktadır.

Basra Körfezi'nde Osmanlı İngiliz Deniz Rekabeti (1847-1914) başlıklı beşinci ve son bölümde ise Körfez'deki Osmanlı İngiliz rekabetinin durum tespiti yapıldıktan sonra bunun iki devlet arasındaki ilişkilerde meydana getirdiği siyasi, askeri ve diplomatik sonuçları değerlendirmektedir. Köle ticaretinin engellenmesinden korsanlığa bölgedeki aşiretlerin tutumlarından o dönem petrol kadar değerli olan inci ticareti rekabetine, silah kaçakçılığından haydutların saldırılarına kadar ilgi çekici birçok konu bu bölümde yer almaktadır. Sadrazam Said Paşa'nın, Londra Şehbender Vekili Halil Halid Bey'in, Basra Körfezi'ndeki, Osmanlı İngiliz rekabeti hakkındaki raporları, İngiltere'nin Hindistan Valisi Lord Cuzon'un 1903'teki Basra Körfezi seyahatinin bölgeye etkisi bu bölümde değerlendirilmektedir.

Ülkemizde, Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar hakimiyeti altında bulunan ve devletin dağılmasından sonra Türkiye sınırları dışında kalan bölgeler üzerinde yapılan araştırmaların yeterli seviyeye ulaşılmadığına şahitlik etmekteyiz. Hakkında ülkemizde yapılan araştırmalar Osmanlı Denizciliği alanında, özellikle de Kızıldeniz, Basra Körfezi gibi bölgelerdeki denizcilik faaliyetleri hakkında ülkemizde yapılan araştırmalar çok sınırlı kalmıştır. Kitabın yazarı Dr. Mehmet Korkmaz'ın uzun yıllar ATESE VE Deniz Müzesi Arşivi kurumunda uzun yıllar uzman olarak görev yapması ve bu alandaki konulara vukûfiyeti, diğer taraftan *XX. Yüzyıl Başlarında Kızıldeniz'de Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri* başlıklı yüksek lisans tezi ile çalışmalarının bu alana hasretmesi kitaba büyük katkı sağladığını görmekteyiz.

Hasan Hüsnü Paşa'nın hayatını tüm yönleriyle ele almaya bu kitapta, şüphesiz en önemli nokta Bahriye Nazırlığı dönemindeki faaliyetleridir. Bu kitap vesilesiyle dönemle ilgili araştırma yapanlar, Sultan ikinci Abdülhamid dönemi donanması için “ donanmaya çürümeye terk edildi” şeklindeki tartışmaların odağındaki bir şahsiyetle ilgili, yeni bilgi ve belgelerin ortaya konulmasıyla, konuya farklı bir perspektiften bakma imkanına sahip olacaklardır.

Kitap arşiv belgeleri ağırlıklı bir çalışma olmasına rağmen akıcı bir anlatımı ve ara başlıklarla ilgiyi canlı tutan bir üsluba sahiptir. Yazarın kitabı giril kısmında konu ile alakalı literatürü okuyucuya sunması ve kullandığı kaynaklar hakkında bilgi vermesi okuyucu açısından kıymetlidir.

Yazar birinci elden kullanmaya özen göstermiş, Deniz Tarihi Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İngiltere Milli Arşivi, Katar Milli Kütüphanesi gibi arşivlerden belgeleri kullanmış ve bu belgeleri okuyucuya sunarken büyük bir titizlik göstermiştir. Kitap, arşiv belgeleri ağırlıklı bir çalışma olmasına rağmen akıcı bir anlatımı ve ara başlıklarla ilgiyi canlı tutan ir üsluba sahiptir. Yazarın, kitabın geniş kısmında konu ile alakalı literatürü okuyucuya sunması ve kullandığı kaynaklar hakkında bilgi vermesi okuyucuya sunarken büyük bir titizlik göstermiştir. Kitap, arşiv belgeleri ağırlıklı bir çalışma olmasına rağmen akıcı bir anlatımı ve ara başlıklarla ilgiyi canlı tutan bir üsluba sahiptir. Yazarın, kitabın giriş kısmında konu ile alakalı literatürü okuyucuya sunması ve kullandığı kaynaklar hakkında bilgi vermesi okuyucu açısından kıymetlidir.

Belgeyi transkript ederek olduğu gibi verip okuyucuyu belgelerle bunaltmak yerine konu ile ilgili kısmı verip, orijinalini görmek isteyenleri ekler kısmına yönlendirme nezaketinde bulunmuştur. Konu anlatılırken bahsi geçen önemli kişilerin kısa biyografileri dipnotlarda zikredilerek konu akışının

sürekliği sağlanmıştır.

Kitabın konusu hakkında coğrafya bilgisi eksik olanlar için veya okurken olayların geçtiği bölgenin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla ilk sayfalarda Basra Körfezi ve civarını gösteren bir haritanın olmaması eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Kitapta görsel malzemenin neredeyse konu içinde hiç kullanılmaması, denizcilik tabiri olan *korvet*, *uškuna*, *navi* tarzındaki terimlerin dipnotla açıklanmaması kitabın eleştirilebilecek noktalarıdır.

Kitabın her bölümünün başlangıcında bölümde hangi sorulara cevaplar aranacağı, nelerden bahsedileceği gibi bilgiler okuyucunun merakını uyandırmış ve bölüm sonunda özet bir paragrafla konunun okuyucu zihninde toparlanması sağlanmıştır.

Kitap, alana dair daha önce okumalar yapmamış birisinin bile rahatlıkla anlayabileceği bir olay örgüsüne sahiptir. Yazarın, zengin ve yerinde kaynak kullanmasının yanında Osmanlı Denizciliği'nin Basra'daki varlığını tüm yönleriyle ele alarak, okuyucuya geniş bir bakış açısı kazandırmaktadır. Kitabın önsözünde belirttiği sorularına, bölümler içinde cevaplar vererek hipotezini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Dizin bölümüyle desteklenmiş, nesnel bir yazım dilinin hakim olduğu kitap, alanındaki literatüre büyük bir katkı sağlamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde konuya ilişkin yapılacak bilimsel incelemelerde yapılacak bilimsel incelemelerde önemli bir başvuru kitabı olacaktır.